

Алла Литвиненко

м. Полтава

**РЕГІОНАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА
У НОВИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДАХ:
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Рецезнія на монографію І. Т. Чернякова «Что было на месте Одессы?».

Чернякова И. Т. Что было на месте Одессы? / Иван Черняков, Владимир Романюк [текст]. – К.: Автограф, 2008. – 224 с.: ил.

У кінці 2008 року побачило світ фундаментальне видання, присвячене повній історії одеського краю. Автори – відомий історик, археолог Іван Черняков та краєзнавець Володимир Романюк, спираючись на археологічні, рукописні та інші джерела, прагнули досягнути весь історичний спектр розвитку культури й цивілізаційних процесів на території Одещини, починаючи від року заснування Одеси та закінчуючи доісторичними часами.

Книга видана за сприяння Національної палати міжнародного співробітництва, авторитетної міжнародної організації, яка започаткувала солідний культурологічний проект, спрямований на пропаганду здобутків вітчизняної гуманітаристики, зокрема, у контексті історико-культурних і мистецтвознавчих досліджень. Нині у найближчих планах НПМС – заснування наукового журналу краєзнавчого і мистецького спрямування, реалізація ряду книжкових проектів, спрямованих на висвітлення соціально-культурного і політичного життя окремих регіонів України у минулому. Саме в рамках цієї благодійної Програми і було підготовлено книгу – «Что было на месте Одессы?».

Зауважимо, що структура викладу матеріалу, і щонайширше опрацювання інформаційної бази (використання багатющого фактологічного матеріалу, джерел

приватних архівів, археологічних артефактів), і принципи методолого-теоретичного аналізу історичних подій та явищ, що ґрунтуються на багатолітній пошуково-дослідній практиці авторів – дозволяють віднести рецензовану працю до когорти наукових видань.

Дослідження вирізняється з-поміж інших подібних насамперед тим, що автори подають історії краю не за типовою, прийнятою у науковому світі, хронологічною причинно-наслідковою схемою, коли вектор вивчення спрямований від давніших часів до сучасних, а навпаки – за принципом «наслідок–причина». Зазначений хронологічний алгоритм передбачає таку послідовність наукового аналізу: констатація певного історико-культурного факту – пошук його причин (версій) у минулому – аргументація найоптимальнішої (найбільш логічної) з них – знову констатація цієї причини вже як факту – пошук – і т.д., по спіралі в минуле, наскільки дозволяє науково-теоретичний і фактологічний матеріал.

Зауважимо: лише здійснюючи повний порівняльний аналіз існуючих теорій і гіпотез з окремої проблеми, а також подаючи значний історичний фактаж (переважно археологічні знахідки і рукописні констатації), автори аргументовано вибудовують власне бачення проблеми. Методологічно цей підхід доволі оригінальний, досі не апробований у дослідницькій площині, але, зважаючи на результати рецензованої праці, вартий уваги наукового загалу.

Сюжетна лінія бере свій початок від заснування губерньського міста й розгортається углиб історії, перетинаючи по часовій вертикалі всі культурно-історичні явища, які мали місце на території Причорномор'я до дати заснування Одеси: татарський Хаджибей (фортеця, що передувала місту), українське і польсько-литовське володіння, італійська Джинестра (середньовічне місто на території Одещини), період Римської імперії, грецькі античні поселення; а також прадавні культури: черняхівська, білозірська, сабатинівська, багатоваликівська, катакомбна, буджацька, усатівська пізнього Трипілля; межа історичної епохи: стоянки мисливців на бізонів, печери мисливців на ведмедів... Загалом, часові межі

історії одеського краю, які прагнули охопити у своєму дослідженні автори, становлять сто тисяч років!

Методологічно, – це одне з небагатьох наукових розвідок в Україні, концепція якого не обмежується розглядом окремого історико-культурного регіону лише в певних хронологічних рамках або галузевих аспектах: економіка, політика, соціокультурний устрій; етнографічний, мистецький, релігійний аспекти розвитку тощо. Автори прагнуть до універсального викладу історії краю, намагаючись акумулювати у праці весь існуючий на сьогодні фактологічний та аналітичний масив. Тож у книзі наведено й проаналізовано практично всі відомі до нині праці з мистецтва, культури та історії Одещини починаючи з XVII століття. Не залишилися поза увагою й дослідження зарубіжних науковців, предметом вивчення яких були поселення Причорномор'я.

На нашу думку, такий підхід видається найдоцільнішим, адже розглядається еволюція всіх культурних явищ, їх прояв у різноманітних сферах життєдіяльності на всьому історичному векторі – від власне заснування губерньського міста, виникнення інших поселень на території нинішньої Одеси, розвитку, міграції, занепаду давніх народностей і закінчуючи доісторичними часами.

Дослідники свідомо не розглядали історію самого міста, оскільки це значно звузило би проблематику вирішуваних завдань. До речі, таке рішення – не випадкове й з іншого боку. Як зазначають самі автори, «...нинішній «парад» ювілеїв міст дозволив деяким завзятим «любителям старовини» запропонувати перенести дати заснування міст якнайдалі, углиб століть. Та варто пам'ятати, що кожне місто, як і людина, має свою біографію і лише один день народження. Інша справа – звідки вона веде родовід! Але це вже біографія батьків – дідів і прадідів, тому діти повинні поважати своїх предків і не вважати їх діяння своїми особистими» (*перекл. – А.Л.*).

Автори книги переконливо доводять, що обраний регіон – унікальний і представляє собою благодатний ґрунт для дослідження давньої історії не лише

України, а й європейського та азійського цивілізаційних просторів. Фактично, на прикладі Одещини представлена генеза всієї української культури. Розглядаючи лише один регіон, дослідники виявили послідовність майже всіх історичних етапів, які мали місце на значній території євразійського континенту. Особливо це стосується античних часів, передуючих їм археологічних культур доісторичних епох.

Зазначимо, що чим глибше в часі «занурюються» автори при аналізі минулого краю, тим більше залучають до свого дослідження археологічні артефакти на основі яких і вибудовують власні гіпотези і висновки. І навіть, більш наближені до сучасного геополітичного стану України XI–XVII століття, аналізуються ними за допомогою виключно документальних історичних свідчень. Таким чином, у праці мінімізовано ідеологічний фактор, що лише піднімає її наукове значення.

Ще одна позитивна риса книги – подання, по можливості, максимальної інформації про всіх згадуваних осіб. Автори вперше у науковій літературі, наводять дані про багатьох українських краєзнавців, істориків, археологів, які були невинно забуті чи репресовані за радянського часу. Загалом, розкриття маловідомих сторінок життя і діяльності персоналій, що мали відношення до історії Одещини та її розвитку, – це принципова риса рецензованої книги.

Вагомим здобутком видання є також наявність, розрахованого на пересічного читача, тлумачного словника основних понять та термінів.

Стосовно жанрової приналежності твору варто зауважити, що зважаючи на широку тематичну, стилістичну й естетичну функціональність книги, її важко віднести до певного жанру. З одного боку, це нібито популярне видання, оскільки зміст понятійного апарату має просте й дохідливе пояснення розраховане на широкий читацький загал. Книга не переобтяжена термінологією, особливо – штучними неологізмами, чим нині часто грішить наукова література. У ній багато філософських відступів, морально-етичних роздумів про сучасну культуру, її

збереження і шляхи розвитку; про життя та діяльність осіб, які зробили значний внесок у вітчизняну гуманітаристику.

З іншого боку, рецензована книга – повноцінний навчальний посібник, у якому викладені фахові знання з історії, етнології й культури Північного Причорномор'я в основних поняттях та термінах.

Привертає увагу також оригінальний дизайн книги. Він не лише естетично, а й функціонально доцільний. Зважаючи на обсяг ілюстративного (понад 120 рисунків, фотографій, схем та ін.) і довідникового матеріалу, оформлення здійснено максимально зручно для читача: увесь фактаж подано безпосередньо в канві сюжетної лінії основного тексту, що безумовно полегшує сприйняття читачем поданої інформації.

Одним із недоліків рецензованого видання є відсутність переліку використаних джерел, якими послуговуються автори. Серед них – багато маловідомих й унікальних видань, стародруків, рукописів, що знаходяться у державних і приватних архівах, рукописних фондах, бібліотеках, часто – в єдиному екземплярі. Їх адресація значно полегшила б науковцям пошук і систематизацію потрібних джерел у майбутньому.

Бажано було б зробити й іменний покажчик, оскільки у праці згадано сотні осіб, які в різні часи займалися дослідженням історії краю чи сприяли цьому. Діяльність багатьох із них або маловідома сучасному досліднику, або свідомо притлумлена за часів тоталітаризму. Тому такий покажчик особливо став би в нагоді науковцям, котрі займаються історіографічною пошуковою практикою.

У цілому, книга І. Чернякова *Что было на месте Одессы?* є значним внеском у дослідження регіональної історії та культури, яка сьогодні лише набирає обертів. Її актуальність виявляється не лише у розкритті «білих плям» одного з найбільш унікальних культурних регіонів України, а й у створенні цілісної картини найдавніших явищ північно-причорноморської цивілізації, як частки безперервного, логічно зумовленого історичного процесу.

Розглядаючи суто регіональну проблематику, автори одними з перших у вітчизняній практиці зробили акцент на загальнонаціональному, навіть більше – на євроазійському – значенні регіону, який таким чином логічно вплітається у контекст світових історичних процесів, виступаючи і причиною, і водночас – наслідком багатьох із них.